

ЛІТЕРАТУРА

1. Никифоров А. Г. Компетентность и ее значения в руководстве производством // Весник МГУ. — 1980. — Т. 13. — С. 3–9.
2. Майсурадзе Ю. Ф. Роль образования в повышении компетентности руководящих кадров промышленности // Научное руководство обществом. — М.: Мысль, 1976. — Вып. 10. — С. 277–311.

Олександр ДІДЕНКО

**УМОВИ ФОРМУВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОГО СТИЛЮ ПЕДАГОГІЧНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧА
ВІЙСЬКОВОГО ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ**

Стаття присвячена аналізу умов формування індивідуального стилю педагогічної діяльності викладача військового вищого навчального закладу (ВВНЗ). Розглянуто фактори, що впливають на ефективність цього процесу, та окреслено його основні рушійні сили.

Проблема формування індивідуального стилю педагогічної діяльності в процесі становлення викладача ВВНЗ має важливе значення. Її актуальність зумовлена тим, що без доцільного стилю педагогічної діяльності неможлива суб'єкт-суб'єктна взаємодія, яка є основою діяльності викладача у процесі навчання й виховання курсантів ВВНЗ. Індивідуальний стиль педагогічної діяльності викладача суттєво впливає на якість підготовки майбутніх офіцерів.

Аналіз літературних джерел свідчить, що проблему індивідуального стилю педагогічної діяльності викладача дослідники вивчають за кількома напрямками, зокрема, вони аналізують питання педагогічної майстерності, професійної культури, професійної компетентності, педагогічної техніки, особливостей педагогічної взаємодії, особливості становлення викладача-початківця ВВНЗ. У багатьох психолого-педагогічних дослідженнях розглядаються різні аспекти індивідуального стилю, насамперед його формування і корекція, виокремлення рівнів розвитку (Є. А. Климов, А. К. Маркова, В. С. Мерлін); різні типи стилів і характеристики когнітивних стилів (Є. А. Голубева, Є. П. Ільїн); стилі спілкування та управління (Н. В. Бордовська, В. А. Кан-Калик, А. А. Реан, І. А. Павлов); співвідношення «внутрішнього» та «зовнішнього» у стилі (К. А. Абульханова-Славська, А. К. Маркова, А. Я. Ніконова, О. П. Саннікова). Проте необхідно зазначити, що проблему формування індивідуального стилю педагогічної діяльності викладача ВВНЗ як складника характеристики діяльності викладача, що зумовлений педагогічно важливими якостями його особистості і вимогами до освітнього процесу ВВНЗ, на сьогодні досліджено недостатньо.

Метою статті є висвітлення основних умов формування індивідуального стилю педагогічної діяльності викладача вищого військового навчального закладу.

Сьогодні психологи та педагоги розглядають індивідуальний стиль в різних видах діяльності, зокрема трудовій та професійній (С. А. Гільманов, Є. А. Климов, І. Ф. Ісаєв), навчальній (О. А. Конопкін, Н. Ю. Посталюк), а також педагогічній (В. І. Загвязінський, В. А. Кан-Калик, Н. В. Кузьміна, А. К. Маркова, А. Я. Ніконова, В. А. Сластьонін). Значна кількість наукових психолого-педагогічних робіт присвячено питанням формування стилю спілкування військових (М. С. Коваль, С. В. Капітанець), педагогів (В. М. Галузяк, В. В. Гаркуша, А. А. Кортаєв, Т. С. Тамбовцева), менеджерів та керівників різних ланок і підрозділів (В. П. Коссов, Т. Р. Шепеленко).

Аналіз наукових підходів до визначення стилю дозволяє визначити його як сукупність індивідуальних особливостей поведінки особистості, що впливають на спосіб досягнення мети діяльності та зумовлюють своєрідність її виконання, виявляють індивідуальні й типові особливості особистості у взаємодії з іншими суб'єктами діяльності [1; 2, 122; 3, 143].

Практика свідчить, що формування індивідуального стилю педагогічної діяльності викладача-початківця ВВНЗ може бути як стихійним, так і цілеспрямованим процесом. У першому випадку можливість корекції сформованого стилю діяльності є малоімовірною через переважання в процесі зовнішніх, незалежних від суб'єкта формування, факторів. Це викликає протиріччя між метою процесу становлення педагога та його мотивацією до професійної

діяльності. Для усунення цього протиріччя необхідно надати процесу формування стилю організованого характеру.

Важливо також враховувати, що на формування індивідуального стилю педагогічної діяльності викладача ВВНЗ впливає багато факторів, зокрема такі: індивідуальні властивості особистості педагога-початківця; соціальне середовище, в якому він працює; матеріально-технічне забезпечення навчального процесу; умови педагогічної діяльності.

Основний принцип формування індивідуального стилю педагогічної діяльності викладача ВВНЗ у процесі його становлення сформулював Л. С. Виготський: «За допомогою інших ми стаємо самими собою. Особистість стає для себе тим, чим вона є, через те, чим вона є для інших» [4].

Теоретичний аналіз сутності, структури, факторів розвитку і функцій індивідуального стилю педагогічної діяльності, врахування власного досвіду роботи, результати опитування начальників кафедр, досвідчених викладачів (зі стажем роботи понад 15 років), методистів дозволило зробити висновок, що сформувати індивідуальний стиль педагогічної діяльності викладача протягом оптимального часу можна за таких психолого-педагогічних умов: врахування особистісних особливостей викладача в процесі формування педагогічно доцільного стилю діяльності; удосконалення методичної роботи з викладачами-початківцями; оптимізація формування стилю педагогічної діяльності в період становлення викладача на всіх рівнях цього процесу; самовдосконалення стилю педагогічної діяльності викладача; послідовне опанування педагогічною діяльністю та поступове підвищення вимог до викладача; диференційована оцінка діяльності викладачів-початківців; функціонування системи кураторства на кафедрі; цілеспрямована індивідуально-виховна робота; врахування наукових інтересів, ціннісних і моральних установок викладача; позитивна підтримка результатів діяльності викладачів-початківців; систематична оцінка професійного зростання викладачів на усіх рівнях взаємодії; визначення основних напрямків самовдосконалення викладачів на основі оцінки результатів роботи; заохочення самостійної діяльності викладача до науково-дослідної роботи, узагальнення отриманих результатів і впровадження їх у практику навчального процесу ВВНЗ.

Розглянемо насамперед таку умову формування індивідуального стилю педагогічної діяльності викладача, як врахування його індивідуально-психологічних особливостей. Це є актуальним з огляду на такі причини:

- 1) завдяки особистісним світоглядним і ціннісним установкам, особливостям реагування педагога на вплив зовнішнього середовища, особливостям мислення та інших індивідуальних якостей відбувається ефективна адаптація молодого викладача до вимог і умов педагогічної діяльності;
- 2) сформовані протягом життя педагога особливості поведінки впливають на його поведінку при виконанні службових обов'язків;
- 3) індивідуально-психологічними особливостями зумовлена така важлива якість особистості викладача, як емоційно-вольова стійкість;
- 4) індивідуальністю педагога зумовлене його ставлення до тих чи інших видів діяльності, складників структури педагогічної діяльності.

Що стосується вдосконалення методичної роботи з викладачами-початківцями, то необхідно зазначити, що при формуванні індивідуального стилю педагогічної діяльності викладачів ВВНЗ важливим є створення сприятливих педагогічних і психологічних умов для повноцінного прояву їх індивідуальності та подальшої роботи для формування своєї мотиваційної сфери.

Важливо при цьому враховувати, що рівень методичної майстерності науково-педагогічних працівників безпосередньо впливає на якість навчально-виховної роботи: чим вищою є методична підготовка заняття, тим ефективнішим буде навчальний процес. Удосконалення методичної підготовки відбувається, головним чином, у системі навчально-методичної роботи кафедри, а також у масштабі ВВНЗ і самостійно. Зокрема, підвищити свій рівень методичної підготовки молодий викладач може через участь у роботі методичних нарад колективу викладачів, засідань кафедри з навчально-методичних питань, міжкафедральних методичних нарад і науково-методичних конференцій, методичних зборів, показових, відкритих і пробних занять; відвідування занять кращих методистів, при аналізі проведених занять і самостійному вивченні досвіду їх проведення. Підвищити методичну майстерність можна також під час стажування у військових частинах та підрозділах.

Важливим шляхом удосконалення індивідуального стилю педагогічної діяльності є самостійна робота викладачів. Займаючись самоосвітою, викладач досягає якісно нового рівня самоорганізації, при якому у нього починають переважати вищі духовні потреби та інтереси [8]. Професійна самоосвіта передбачає як практичне розширення отриманих знань, опосередкованих потребами, так і творче освоєння соціальних групових ролей з метою їхньої адекватної реалізації в діяльності. Система самоосвіти включає такі складові: установку, самоаналіз, визначення мети та завдань, зміст, методи, ефективність навчання і виховання. Основним елементом системи є установка на самоосвіту [9].

Дослідження свідчать, що процес самоосвіти викладача ВВНЗ вимагає організованості. Складність проблеми організації педагогічної самоосвіти полягає в тому, що вона є об'єктивно-суб'єктивним процесом. Це означає, що у керуванні системою важливе значення мають як елементи зовнішньої управлінської системи, так й індивідуальна свідомість конкретного педагога.

Разом із самоосвітою важливим для самовдосконалення стилю педагогічної діяльності викладача ВВНЗ є самовиховання. Самоосвіта та самовиховання є взаємозалежними, зокрема це виявляється в тому, що самоосвіта — необхідна умова самовиховання.

Якісні характеристики стилю педагогічної діяльності викладача ВВНЗ прямо пропорційні вихованості педагога. Безперервне самовиховання педагога вищої військової школи передбачає формування необхідних для педагогічної роботи якостей особистості. Рівень їх сформованості свідчить про стійкість стилю діяльності та визначає ступінь привабливості викладача для курсантів, колег, керівництва та інших учасників навчального процесу ВВНЗ.

Створення професійного іміджу викладача, побудова педагогічної кар'єри — не просто фактори, що дозволяють йому ефективно здійснювати свою діяльність. Це життєво важлива необхідність, яка зламає бар'єри у взаємодії з курсантами та в колективі, регулює закономірності педагогічного процесу та створює сприятливі умови для саморозвитку, самовдосконалення і реалізації внутрішнього потенціалу його особистості [9].

Професійний розвиток особистості викладача ВВНЗ є процесом формування педагогічно значущих якостей, що складають цілісну структуру й обумовлюють особливості педагогічної діяльності. Важливо звертати увагу на ті якості особистості, що визначають якісні параметри стилю педагогічної діяльності. На сьогодні вчені визначили, обґрунтували та експериментально перевірили ті якості особистості викладача ВВНЗ, які детермінують формування стилю педагогічної діяльності [5, 118–148]. Так, наприклад, визначено, що для ефективної педагогічної діяльності найбільш прийнятним є сильний врівноважений тип нервової системи. Хоча така індивідуальна властивість є біологічно зумовленою, але її діагностика у молодих викладачів дозволяє більш якісно реалізовувати принцип індивідуального підходу щодо формування стилю педагогічної діяльності.

На думку І. П. Підласого, до особистісних якостей педагога можна зарахувати «людяність, терпеливість, порядність, чесність, відповідальність, справедливість, обов'язковість, об'єктивність, щедрість, доброту, високу моральність, оптимізм, емоційну врівноваженість, потребу в спілкуванні, інтерес до життя вихованців, доброзичливість, самокритичність, дружелюбність, скромність, гідність, патріотизм, релігійність, принциповість, чуйність, емоційну культуру та ін.» [6, 242].

Автори підручника «Педагогічна майстерність» [7] розглядають майстерність «як найвищий рівень педагогічної діяльності (якщо характеризувати якісні показники результату), як вияв творчої активності особистості педагога (якщо характеризувати психологічний механізм успішної діяльності)». Важливе значення для викладачів-початківців, на думку вчених, має також науковий світогляд, який передбачає широку ерудованість, високий ступінь володіння теоретичним матеріалом при проведенні навчальних занять. Для формування стилю діяльності педагога позитивне значення має також прагнення до лідерства. При цьому необхідно зазначити, що викладач повинен бути чуйним до курсантів, гнучким відповідно до обставин. Небажаними та шкідливими для педагогічної діяльності є демонстративність та екзальтованість.

Необхідно зазначити, що процес самоформування стилю педагогічної діяльності молодого викладача відбувається через переосмислення вимог соціального середовища та узгодження їх із внутрішніми установками особистості педагога. Основою для самовдосконалення стилю педагогічної діяльності є усвідомлення професійної ролі,

осмислення можливих педагогічних рішень та їхніх наслідків, узагальнення своєї професійної діяльності та прогнозування її перспектив, здатність до самоконтролю.

Важливо також враховувати, що становлення молодих викладачів відбувається переважно в кафедральному колективі. Роль кафедри в процесі формування стилю педагогічної діяльності викладача-початківця є значною: йдеться про позитивну чи негативну підтримку та оцінку викладача його колегами. Зважаючи на це, суб'єкти зазначеного процесу повинні використовувати якомога більше різних форм підтримки, підкріплень або заохочень викладача-початківця. При цьому потрібно враховувати й те, що при постійному використанні одного і того ж заохочення може виникнути звикання до нього з подальшим згасанням реакції. Таким негативним прикладом можуть бути подяки з набору заохочень військовослужбовців: часто буває так, що вони настільки переважають над іншими заохоченнями, що, одержавши чергову, офіцер уже не може сказати, якою вона є за рахунком.

Таким чином, теоретичний аналіз проблеми формування індивідуального стилю педагогічної діяльності викладача ВВНЗ дозволяє визначити умови, за яких можна підвищити ефективність цього процесу: врахування індивідуально-психологічних особливостей викладача в процесі формування індивідуального стилю педагогічної діяльності; удосконалення методичної роботи з викладачами-початківцями; самостійна робота викладачів над удосконаленням індивідуального стилю педагогічної діяльності тощо.

Подальшим напрямом дослідження цієї проблеми є розробка та обґрунтування технології формування індивідуального стилю педагогічної діяльності викладача ВВНЗ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончаренко С. Український педагогічний словник / Під ред. С. Головка. — К.: Либідь, 1997. — 374 с.
2. Климов Е. А. Индивидуальный стиль деятельности (в зависимости от типологических свойств нервной системы). — Казань, 1969. — 168 с.
3. Платонов К. К. Краткий словарь системы психологических понятий: Учеб. пособие. — 2-е изд., перераб. и доп. — М., 1984. — 174 с.
4. Выдрин И. Ф. Педагогическое мастерство преподавателя высшего военного училища / Психология и педагогика ВВШ. — М., — 1979. — 170 с.
5. Симонов В. П. Диагностика личности и профессионального мастерства преподавателя. — М.: Международная педагогическая академия, 1995. — 192 с.
6. Подласый И. П. Педагогика. Книга 1. — М.: Владос, 1999. — 574 с.
7. Педагогічна майстерність: Підручник / За ред. І.А.Зязюна. — К.: Вища школа, 1997. — 349 с.
8. Быков А. К. Развитие педагогического мастерства преподавателей высшей военной школы: теория и практика. Монография. — М.: ВУ, 2000. — 200 с.
9. Соболев Н. М. Самовдосконалення особистості майбутнього перекладача як засіб формування індивідуального стилю професійного спілкування // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. — Тернопіль, 2003. — № 4. — С. 18–22.

Юрій КУЗЬ

ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЯК СКЛАДОВА НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ У ВНЗ

У статті розглядаються питання формування правової культури військовослужбовців. Виокремлені такі її структурні елементи, як правова підготовка, виховання, свідомість, поведінка, емоції, уявлення. Висвітлені проблеми правового навчання і виховання майбутніх офіцерів.

З входженням України в європейський простір зростають вимоги до організації навчально-виховного процесу у військових вищих навчальних закладах (ВВНЗ). В сучасних умовах розвитку українського державотворення стрімко розвиваються паростки справжньої демократії, утверджуються загальнолюдські цінності та інтереси. Вони, відповідно, сприяють і допомагають становленню та утвердженню суверенітету України, відродженню національного і духовного потенціалу народу, що впливає на вирішення важливих соціально-економічних, правових та інших завдань держави.